

Το ελεύθερο κείμενο

Από το βιβλίο **ΜΝΗΜΟΝΙΟ ΘΕΣΜΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ** του René Laffite και της ομάδας «Προς μια Θεσμική παιδαγωγική».

μετάφραση: Χάρης Παπαδόπουλος

*

I. Επίκαιρο;

Το να μιλάμε για ελεύθερο κείμενο σημαίνει ότι μιλάμε για τη γραφή. Γράφω αν έχω κάτι να πω σε κάποιον που δεν είναι εδώ: ωθούμενος από την βεβαιότητα ότι θα διαβαστώ, έχοντας την ελπίδα ότι θα ακουστώ. Στο σχολείο, κανονικά, μαθαίνει κανείς να γράφει προσμένοντας να του δοθεί η ευκαιρία να γράψει: πρόκειται για την Έκθεση (που δεν αρκεί να την βαφτίζουμε «παραγωγή γραπτού λόγου» για να αλλάξει χαρακτήρα). Το ελεύθερο κείμενο είναι το αντίθετο: αρχίζει να γράφει κανείς και λίγο λίγο μαθαίνει να γράφει. Ξέρω να γράφω γιατί γράφω. Γράφω γιατί ξέρω να γράφω. Το ελεύθερο κείμενο σε συνδυασμό με τη σχολική εφημερίδα (βλ. σελ. ////) και την αλληλογραφία (βλ. σελ. ////) επιτρέπει να ξαναβρούμε το νόημα της γραπτής επικοινωνίας: γράφω κάτι για να αναγνωστεί (από τους άλλους) και διαβάζω αυτό που έχει γραφεί (από εκείνους).

Ακόμη κι αν δεν καλύπτει όλο το εύρος της γραφής, το ελεύθερο κείμενο είναι ένα αναντικατάστατο εργαλείο εκμάθησης της γραφής. Οι διάφορες τεχνικές γραφής, που έχουν την τιμητική τους πια, μπορούν να το εμπλουτίσουν αλλά όχι να το αντικαταστήσουν, γιατί αποτελεί επίσης ένα εργαλείο λόγου: το ελεύθερο κείμενο είναι φορέας «ζωντανού λόγου» και μέσα απ' αυτό μαθαίνει κανείς να διαβάζει και να γράφει. Είναι ένα διάβημα, μια δομή, μια φόρμα: «ένα συγκεκριμένο παιδί αποφασίζει να γράψει ή να μην γράψει – να πει κάτι – κινούμενο μόνο από την δική του θέληση. Κανείς δεν το «στριμώχνει» γι' αυτό.»

Αυτός ο λόγος, ριζικά μοναδικός, μεταφέρει «το εσωτερικό θέατρο» του συγγραφέα: αυτόν το λόγο υποδεχόμαστε κατά την **Επιλογή των κειμένων**. Δεν πρόκειται για μια απλή δημοκρατική επιλογή ούτε για μια απομίμηση μιας συντακτικής επιτροπής. Είναι κατ' αρχήν ένας Τόπος του λόγου, μια παρένθεση στο ωρολόγιο πρόγραμμα, όπου κάνουν την εμφάνισή τους... καμιά φορά ο λόγος, καμιά φορά η σιωπή. Το νόημα αυτού που συμβαίνει γίνεται αντιληπτό μόνο αν θεωρήσει κανείς την τάξη ως όλον, ως μια σύνθετη κατασκευή («ατόμιουμ»¹) μέρος της οποίας είναι και ο ενήλικος. Η υποδοχή και η επιλογή του κειμένου από την ομάδα αποτελούν μια πρώτη κοινωνικοποίηση αυτής της μοναδικής σκέψης, μια κοινωνικοποίηση που επαναλαμβάνεται και ενισχύεται από την διαδικασία βελτίωσης του κειμένου, την εκτύπωσή του και την διανομή της εφημερίδας.

Το ελεύθερο κείμενο είναι η αφετηρία μιας αληθινής πολιτιστικής παραγωγής.

¹ Ο Φερνάν Ουρί χρησιμοποιεί την εικόνα του **ατόμιουμ** για να εξηγήσει τον **σύνθετο χαρακτήρα της θεσμισμένης συνεργατικής τάξης**, αυτό το σύμπαν όπου **τα στοιχεία** αποτελούν ταυτόχρονα αιτίες και αποτελέσματα τα μεν σε σχέση με τα δε. Σ' αυτόν τον τόπο, είμαστε «ενεργούμενα» των διαφόρων στοιχείων, αλλά μπορούμε επίσης να ενεργήσουμε εμείς πάνω στα διάφορα στοιχεία. Απομονώνοντάς τα τους αφαιρούμε το νόημά τους. **Δεν έχουν νόημα παρά σε σχέση με το σύνολο**. Αν λείπει ένα στοιχείο, ούτε η δομή πλέον μπορεί να σταθεί. Ο σύνθετος χαρακτήρας της τάξης δεν κατοικοεδρεύει μόνο στις δραστηριότητες της τάξης αλλά και στους δεσμούς που οι δραστηριότητες, οι θεσμοί υφαίνονται μεταξύ τους. Το νόημα αναδύεται μέσα από την εμφάνιση αυτού του δικτύου. (ΣΤΜ)

II. Πώς το κάνουμε;

A. Ελεύθερη έκφραση

1. Πού και πότε γράφουν τα παιδιά;

α. Όπου και όταν θέλουν...

...στο σπίτι, στο σχολείο, στο πεζοδρόμιο... υπό την προϋπόθεση ότι έχουν τον χρόνο – ελεύθερο χρόνο ή θεσμοθετημένο στην τάξη (ελεύθερη εργασία) – το απαραίτητο υλικό, σε ένα λευκό χαρτί ή σ' ένα ειδικό τετράδιο (κατά προτίμηση με ημερομηνία, ίχνος...)

β. Αλλά δεν γράφουν όλοι

- όσοι δεν ξέρουν: μπορεί να δεχτούν βοήθεια, να σχεδιάσουν, να υπαγορεύσουν στο δάσκαλο, να διηγηθούν, να φτιάξουν...

- μπλοκάρισμα, αναστολή (τα παιδιά έχουν ένα παρελθόν)

- δεν υπάρχει μαγική συνταγή

- το νόημα αυτής της αναστολής συχνά εμφανίζεται πολύ αργότερα, αλλά περιμένοντας μπορεί κανείς...

γ. ...να προωθήσει την έκφραση

- διασφαλίζοντας τον τακτικό χαρακτήρα της Επιλογής των κειμένων

- διαβάζοντας εφημερίδες άλλων τάξεων, ελεύθερα κείμενα που μας έστειλαν, μιλώντας γι' αυτά, απαντώντας στους συγγραφείς τους: αλληλογραφώντας

- καθιερώνοντας μια ώρα Γραψίματος, κατά την οποία μαθαίνει κανείς και παράγει κείμενο με τη βοήθεια του δάσκαλου, των άλλων παιδιών και ορισμένων εργαλείων (*Γράφω μόνος μου*, πίνακες γραμματικής, εργαλεία προτροπής για γράψιμο, κλπ. Βλ. σελ.////)

- αφήνοντας ενδεχομένως ορισμένες άλλες δραστηριότητες για να δοθεί χρόνος να γράψουμε

- προσέχοντας τα λεγόμενα των παιδιών: «Τι νέα;», Κουτί των ερωτήσεων, αλληλογραφία, έρευνες, εργαστήρια...
Κοίτα, αυτό θα μπορούσες να το διηγηθείς στην Επιλογή των κειμένων...

Ένα ζωντανό περιβάλλον δημιουργεί ευκαιρίες να γράψουμε. Αν συμβαίνουν πράγματα μέσα στην τάξη, που είναι ανοιχτή στο περιβάλλον, το παιδί θα γράψει.

2. Τα παιδιά γράφουν...

...και επαναλαμβάνουν:

- Αυτό που πρέπει
- Αυτό που ειπώθηκε
- Αυτό που θεωρούν ότι πρέπει να ειπωθεί...

Και εδώ επίσης δεν υπάρχει μαγική συνταγή, μόνο το (να υπάρχει) νόημα:

- Να ευνοήσει κανείς την έκφραση: βλ. πιο πάνω
- Να ευνοήσει κανείς την συμμετοχή: *Εσύ, τι σκέφτεσαι γι' αυτό, πώς ένοιωσες;...*

3. ... και παρουσιάζουν τα κείμενά τους στην Επιλογή των κειμένων

Η τάξη συγκεντρώνεται για να ακούσει τον Φ, Χ, Ψ, που θα παρουσιάσουν το κείμενό τους (ένα μόνο κείμενο ανά μαθητή: μαθαίνει κανείς να επιλέγει, να περιορίζεται). Σε λίγο, ένα παιδί μπορεί να διαβάσει ίσως κάτι πολύ προσωπικό, ή ακόμη τις πρώτες δυσνόητες και αδέξιες γραμμές του. Αν δεν αισθανόταν ασφάλεια, δεν θα έλεγε τίποτε.

α. Η ασφάλεια

Οι νόμοι

Πρόκειται για τους νόμους που είναι απαραίτητοι σε κάθε Τόπο λόγου:

- Ό,τι λέγεται εδώ δεν βγαίνει δίχως την άδειά μας: είναι ένας τόπος κλειστός.
- Δεν κοροϊδεύω
- Ακούω τον ομιλητή
- Ζητάω τον λόγο.

Η προεδρία της συνάντησης...

... Καθήκοντα προέδρου ασκεί ο ενήλικος ή ένα παιδί που έχει την ικανότητα (βλ. επίπεδα συμπεριφοράς). Ένα άλλο παιδί ασκεί καθήκοντα γραμματέα και κρατάει ένα γραφικό ίχνος (σχέδιο, σκίτσο) της κάθε ιστορίας (και, ανάλογα με το επίπεδο της τάξης, γράφει τον τίτλο).

Ένα τελετουργικό...

...που καθησυχάζει τους αγχωμένους, όπως και όλους τους άλλους, και σηματοδοτεί τον τόπο. Αυτό το τελετουργικό περιλαμβάνει κάποιες τυπικές εκφράσεις που διευκολύνουν την άσκηση της προεδρίας:

- Η επιλογή των κειμένων αρχίζει!
- Αληθινή ιστορία, φανταστική ή όνειρο;
- Σε ακούμε!
- Ερωτήσεις!
- Η επιλογή των κειμένων ολοκληρώθηκε!

Ο ενήλικος

... μάλλον μη κατευθυντικός, είναι διαθέσιμος και έχει το νου του.

- να επισημάνει κάτι σημαντικό
- να μην αφήσει ένα κείμενο δίχως ανταπόκριση.

Η περίπτωση είναι αντίστοιχη με εκείνη του «Τι νέα;» (βλ. παραπάνω////)

Για να ασκηθείτε: εγκαινιάστε την Επιλογή των κειμένων, ανταλλάξτε την εμπειρία σας με άλλους και διαβάστε (αποσπάσματα από) σχετικές μονογραφίες...

β. η επιλογή

Είναι μια σημαντική στιγμή για την κοινωνικοποίηση του συγγραφέα: η αναγνώριση από τους άλλους, η αναγνώριση του άλλου. Η επιλογή όπως και η μη επιλογή έχουν παιδαγωγική αξία, αλλά η κατάσταση εμπεριέχει και κινδύνους.

- Προσοχή στην μαζική απόρριψη, να ξέρει κανείς να βρίσκει τα σωστά λόγια μπροστά σε ένα «ψηφοι μηδέν», να έχει σκεφτεί κάποιους τρόπους για να μπορέσει να αντιδράσει (π.χ.: ο ενήλικος ψηφίζει αργότερα ή στο τέλος, διαθέτει δύο ψηφούς – η μία στο όνομα των αναγνωστών...)
- Άλλα προβλήματα, αναπόφευκτα αλλά μικρά: «*πάντοτε οι ίδιοι επιλέγονται*» ή «*ψηφίζουμε για το κείμενο, όχι για τον κολλητό μας*»... Είναι σημαντικό ο κάθε μαθητής που παρουσιάζει κείμενα να είναι παρών τουλάχιστον σε μια εφημερίδα στις δύο. Αυτά θα ρυθμιστούν από την όλη διαδικασία και την επαγρύπνηση: να τα συζητήσουμε, να χρησιμοποιήσουμε μερικά τρυκ (διαγωνισμός για τους άτυχους, μια προκαταβολική ψήφος...)
- Ο τρόπος ψηφοφορίας, χωρίς να είναι ένα καθοριστικό στοιχείο, μπορεί να επηρεάσει τα προηγούμενα προβλήματα και εξαρτάται από την ηλικία και τα επίπεδα της τάξης (με ανάταση των χεριών, με χαρτάκια, με βαθμό από το 1 στο 5, ...).

γ. «η επιλογή των κειμένων ολοκληρώθηκε!»

Το κείμενο επιλέχτηκε...

...για να τυπωθεί: παρότι μπορεί κανείς να πει τα πάντα («δεν βγαίνουν από εδώ»), δεν μπορεί κανείς να τυπώσει τα πάντα: ο ενήλικος, διαχειριστής της εφημερίδας, έχει ένα δικαίωμα βέτο γνωστό σε όλους.

Τι γίνονται τα κείμενα που δεν επιλέχθηκαν;

Υπάρχουν διάφορες δυνατότητες:

- Ατομική διόρθωση (βλ. Γράφω) ή με την βοήθεια του ενήλικου
- αντιγραφή: ντοσιέ, «ωραίο τετράδιο», αλληλογραφία, θεματικό άλμπουμ (βλ. σ. ////)
- τίποτα, αν έτσι θέλει ο συγγραφέας...

B. Μαθαίνω να γράφω

Μέχρις εδώ το περιεχόμενο και η μορφή του κειμένου παρέμειναν υπόθεση του συγγραφέα, η ομάδα δεν εξέφερε καμία κρίση, το σημαντικό ήταν η ελευθερία να μιλήσει κανείς με πλήρη ασφάλεια: αυτά που λέγονται εδώ δεν βγαίνουν παραέξω...

Αλλά τώρα πρόκειται το κείμενο να τυπωθεί και να διανεμηθεί: στον έξω κόσμο... Θα ασχοληθούμε επομένως με την μορφή και το περιεχόμενο του. Προκειμένου να διανεμήσουμε το κείμενο θα το επιμεληθούμε, λαμβάνοντας υπόψη μας τους ισχύοντες κοινωνικούς κώδικες.

1. Η δεοντολογία του τύπου

Όπως όλα τα διανεμόμενα έντυπα, η εφημερίδα οφείλει να υπακούει σε μια δεοντολογία που αφορά πολύ συγκεκριμένα σημεία (βλ. σελ.//// Η σχολική εφημερίδα):

- Ό,τι αφορά το όνομα (δυσφήμιση) ή τα ταμπού (χρήμα, φύλο, θάνατος...).
- Τον νόμο: όχι ρεπορτάζ για το πώς φτιάχνουμε «κοκτέηλ μολότοφ»

2. Γλώσσα: η διαδικασία βελτίωσης του κειμένου

Γενικά, λαμβάνει χώρα την επόμενη μέρα: *με το κείμενο του Χ μαθαίνουμε να διαβάζουμε και να γράφουμε!*

...Μια φράση που την επαναλαμβάνουμε συχνά για να αποδίδουμε όλο τους το νόημα στις εργασίες που αφορούν το κείμενο. Το επόμενο κεφάλαιο, «Η σχολική μάθηση», περιγράφει με λεπτομέρειες ορισμένες τεχνικές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εκμάθηση της γραφής με βάση τα ελεύθερα κείμενα καθώς και τα εργαλεία που χρησιμοποιούμε (βλ. σ. //). Εδώ περιοριζόμαστε να αναφέρουμε την ουσία.

α. Η συλλογική βελτίωση του κειμένου

Πρώτη φάση: το κείμενο γράφεται στον πίνακα, εντοπίζονται τα λάθη (κώδικας). «Ορθογραφική τουαλέτα» του κειμένου. Εμπλέκεται όλη η τάξη, ο καθένας βρίσκει ό,τι μπορεί.

Υλικό: λεξικά, *Γράφω μόνος μου*, *Λέω/Γράφω*, (εργαλεία PEMF), γραμματικοί πίνακες, πίνακες κλίσεων.

Να ξέρετε ότι αυτή η στιγμή καταναλώνει ενέργεια και προσοχή (20' ή 30' λεπτά το περισσότερο). Οι δυσκολίες, εντοπισμένες, αφήνονται για αργότερα, γιατί η μετατροπή αυτής της στιγμής σε μάθημα γλώσσας ανακόπτει τη δυναμική.

Δεύτερη φάση: βελτίωση του «στυλ». Μαθαίνουμε να εκφραζόμαστε γραπτά. Αλλά η φόρμα οφείλει να σέβεται τη σκέψη του συγγραφέα που έχει την πρώτη και την τελευταία λέξη και υπογράφει το κείμενο.

Αυτή η συλλογική βελτίωση είναι καμιά φορά αδύνατη (υπερβολικά χαμηλό επίπεδο, για παράδειγμα): αντικαθίσταται λοιπόν από ένα γρήγορο χτένισμα (προφορικά με την ομάδα, ή απλά ο συγγραφέας με τον δάσκαλο) και στη συνέχεια γίνεται δουλειά πάνω στο βελτιωμένο και τυπωμένο κείμενο (βλ. παρακάτω).

β. Άλλες πιθανές χρήσεις:

-ανάγνωση και αντιγραφή

-έρευνες και διάφορες ταξινομήσεις: ορθογραφία (ευρετήριο), γραμματικές και ρηματικές δομές (*ανοιχτοί* πίνακες, βλ. σ. //)

Χρήση και πιθανές προεκτάσεις στα μαθηματικά (βλ. σ. //), φυσικές επιστήμες, κτλ.

Να ξέρετε πάντως ότι μια κουραστική και συστηματική εκμετάλλευση στερεύει το γράψιμο: τα κείμενα δεν είναι πλέον παρά το πρόσχημα για σχολικές ασκήσεις.

Το ουσιαστικό για μας: λησμονημένο, *ξεπερασμένο*, ακόμη και περιφρονημένο, το ελεύθερο Κείμενο μάς επιτρέπει σήμερα να δίνουμε τον λόγο στα παιδιά μαθαίνοντάς τους ταυτόχρονα να γράφουν και να διαβάζουν.

Το επόμενο κείμενο, της Μπριζίτ Βικαριό, δείχνει πόσο το Ελεύθερο κείμενο, συνδεδεμένο με τις άλλες τεχνικές και θεσμούς της τάξης, είναι ένα ολοκληρωμένο και μοναδικό παιδαγωγικό εργαλείο. Παράλληλα με την εκμάθηση της γραφής και της ανάγνωσης, κάθε κείμενο, επειδή είναι *ελεύθερο*, αποτελεί ένα απτό και στιγμιαίο κρυστάλλωμα της ύπαρξης του τάδε παιδιού μέσα στην τάξη. Ο συγγραφέας, συχνά εν αγνοία του, αποτυπώνει εκεί την εσωτερική συναρμογή του σύμπαντός του.